

Voordracht Gorduna 16 maart 2018

10u00 Welkom met voorstelling Gorduna vzw (15 min) (10 min)

Van monumentenjaar naar erfgoedjaar: 40 jaar zorg om erfgoed (30 min)

Dames en Heren, beste vrienden,

Ik ben zeer verheugd u vandaag zo talrijk te mogen begroeten. Het was de bedoeling om onze vereniging Gorduna, vereniging van architecten-restauratiedeskundigen, meer bekendheid te geven en ik denk dat we daarin geslaagd zijn.

Gorduna staat voor een vereniging die opkomt voor de belangen van zijn leden, allen restauratieprofessionals. Er zijn al sinds lange tijd beroepsverenigingen voor architecten, voor deskundigen en stedenbouwkundigen, maar in onze sector werd de behoefte en op den duur de nood steeds hoger om ons ook te verenigen. Vooral toen in 2011 het nieuwe onroerenderfgoeddecreet er aankwam, wilden we daar een adviserende en zo mogelijk sturende rol in kunnen vervullen. Als vereniging werd het ons mogelijk gemaakt om regelmatig met het kabinet van de minister-president en met de directie van het Agentschap Onroerend Erfgoed overleg te hebben.

We hadden gesprekken met de Orde van Architecten, die ons eerst als een dissidente groep beschouwde, maar al spoedig sloeg de toon om en werden we als een waardevolle partner aanvaard. We zijn trots u te kunnen medelen dat we ondertussen door de Orde van Architecten ook als opleidingsinstelling voor permanente vorming zijn erkend, zodat sommigen onder u vandaag punten kunnen halen.

We willen de collegialiteit onder onze leden stimuleren, informatie en kennis met elkaar delen en gestaag een netwerk uitbouwen. Met vervolmakingsinitiatieven, opleidingen, studiedagen en colloquia zoals vandaag, willen we Gorduna graag verder ontplooien als gespreksforum voor iedereen die professioneel betrokken is bij het bouwproces en in het bijzonder de restauratie en conservatie van roerend, onroerend en immaterieel erfgoed. En ik nodig u allen graag uit om daaraan een bijdrage te leveren, te beginnen met vandaag. Gezien het programma ben ik ervan overtuigd dat het een boeiende dag wordt en ik wil alvast bij voorbaat u en alle sprekers danken om daar aan deel te nemen.

Als architect en restauratiedeskundige van dit gebouw wil ik van deze gelegenheid gebruik maken om ook daarover wat te vertellen.

Het Atheneum werd opgericht van 1880 tot 1884, op een plek die in 1866 vrijkwam na de afbraak van de 16de-eeuwse omwalling rond Antwerpen. De gemeenteraad van Antwerpen had er inderdaad 15 jaar over gedaan om tot die beslissing te komen, want het terrein was voorbehouden voor het nieuwe station. Stadsbouwmeester Pieter Dens stond in voor ontwerp en realisatie.

De feestzaal was in 1896 afgewerkt. De decoratie was van de hand van Georges Vinck, de figuratieve panelen waren van zijn zoon Frans Vinck. Samen met de feestzaal kregen ook de vestibule en de trapzaal, langs waar u naar boven bent gekomen, hun laatste afwerking.

In 1994 werd het gebouw als monument beschermd en tot aan de brand van 15 januari 2003 was het vrijwel ongewijzigd gebleven, vooral de voorbouw en de feestzaal.

De muren en het plafond waren later weliswaar op banale wijze herschilderd, maar een onderzoek van de afwerkingslagen gaf alle informatie over de nog steeds aanwezige marmer- en andere decoratieve schilderingen. Die gaven de feestzaal een nog monumentaler uiterlijk dan toen die nog bekleed was met de later aangebrachte storende kleuren. Een reconstructie van die afwerking was perfect mogelijk en dat geschiedde ook.

Toen op 15 januari 2003 brand uitbrak, was de feestzaal bijna voltooid en had ze opnieuw haar grandeur van weleer gekregen. Een maand later zou de opening gevierd worden met een feest, deze zaal waardig.

Het mocht niet zo zijn...

De schade was aanzienlijk. Vrijwel het gehele voorgebouw was uitgebrand. Het dak was ingestort en lag verkoold op de vloer van de feestzaal. Het nieuwe, akoestische glas in de ramen was volledig versplinterd. Eén schilderij, "De "Allegorie van de Faam", was voor restauratie naar een atelier gebracht en bestaat nog, nu rechts van u; de overige schilderijen van Frans Vinck zijn in de brand gebleven.

Een maand na de brand werd ik met een eerste opdracht belast, voor plaatsing van een nooddak en het aanbrengen van voorlopige stalen trappen op de speelplaats, opdat de lessen in de andere vleugels konden voortgezet worden. Dit nooddak werd zodanig opgevat dat het als structuur voor het nieuwe dak kon blijven staan. De buitenzijde van het huidige dak is een kopie van het origineel, dankzij de nog beschikbare originele bouwtekeningen en talrijke foto's. Ook de zinken ornamenten en de dakruiter werden gereconstrueerd.

Het reconstrueren van de vroegere feestzaal was geen optie, noch om financiële redenen, noch door het ontbreken van voldoende gegevens over allerlei details, zoals de volledige decoratie in carton-pierre en de schilderijen van Frans Vinck. Uiteindelijk werd beslist om het ruïneuze uiterlijk te consolideren en dat te verzoenen met een duurzame inrichting, die een brede waaier aan mogelijkheden van gebruik toelaat. Zo zijn o.m. de nieuwe ramen van zwaar akoestisch glas voorzien, noodzakelijk om hier bijvoorbeeld muziek- en toneeluitvoeringen te programmeren met een speelplaats aan de ene kant en een busstation aan de andere zijde.

Deze feestzaal met de aangrenzende lokalen, een lift en een keuken blijkt in Antwerpen een "topper" op vlak van zaalverhuur te zijn, alleen al door de bijzonder interessante ligging en de symbolische waarde van dit Atheneum, de school van Willem Elsschot, Paul Van Ostaijen, Eugeen Van Mieghem, Frans Grootjans en zovele andere bekenden en 1000-den andere leerlingen. Zij zijn allen in deze feestzaal naar de prijsuitreiking geweest.

Als kers op de taart schonk Luc Tuymans, juist voor de inhuldiging op 16 mei 2014, het monumentale schilderij “München”. Het hangt nu links van u als een pendant van “De Allegorie van de Faam”, op de plaats waar zich voordien “De Maagd van Antwerpen” bevond.

Tot hier mijn toelichting over deze feestzaal. Deze namiddag zal Karin Heremans daar nog wat dieper op ingaan.

Van monumentenjaar 1975 naar erfgoedjaar 2018. Deze periode van 43 jaar overspant precies mijn hele loopbaan als architect en restauratiedeskundige en mijn opleiding daartoe. Mijn lezing van vandaag is geen resultaat van een wetenschappelijk onderbouwde studie. Ik ga u niet overdonderen met de geschiedenis van de wet- en regelgeving m.b.t. erfgoed en evenmin in detail ingaan op de diverse charters, die telkens weer een belangrijke wending betekenden en waarvan een aantal in de Vlaamse wetgeving werden geïmplementeerd.

Mijn lezing gaat over mijn persoonlijke ervaringen van ruim 40 jaar omgaan met erfgoed. Belangrijk daarbij is te weten dat ik altijd in Antwerpen heb gewoond, hier studies architectuur en monumentenzorg heb gevolgd en er ook mijn kantoor is gevestigd, in de schaduw van de kathedraal. Mijn verhaal vertrekt dus met een perspectief vanuit die hoek.

Ik woonde met mijn ouders op de Belgiëlei en zag als kleine jongen het ene stadspaleis na het andere wijken voor de in mijn ogen monotone woontorens; zowat alleen het museum Smidt-Van Gelder, de ernaast gelegen school – mijn school – en de voormalige woning van Lieven Gevaert bleven gespaard, en enkele andere pareltjes, zoals de woning van architect Nachman Kaplansky uit 1933. Ook het standbeeld van Boduognat moest wijken want een tram moet nu eenmaal rechtdoor kunnen rijden. Uiteindelijk zal ook mijn geboortehuis wijken voor hoogbouw.

Tijdens mijn architectuurstudies werd ik geconfronteerd met een aantal markante docenten, Marc Appel, Lode Wouters, Francis Kemps, Paul Storme, Victor Blommaert, Edward van Steenberg en Jantje Van den Bogaerde. In het 3de jaar architectuur maakten we kennis met een nieuwe richting: naast de specialisatie stedenbouw was het nu mogelijk om ook monumentenzorg te volgen. Dat was in 1975, hét monumentenjaar, dat achteraf gezien een wonderjaar bleek te zijn, waarin allerlei initiatieven op vlak van erfgoed opborrelden. We waren in die richting maar met drie studenten en dat maakte het gemakkelijk om zowat alles aan voordrachten en tentoonstellingen af te lopen, in binnen- en buitenland.

Tijdens het monumentenjaar 1975 waren er diverse slogans in omloop, zoals “Een toekomst voor ons verleden”

en “Een monument staat niet alleen”. In Vlaanderen was dat laatste een gevoelig thema, want overall werden rond monumenten nog gebouwen gesloopt. Voor de Sint-Jacobskerk in Antwerpen bestond een onteigeningsplan voor alle huizen ten zuiden ervan, en nog in 1975 werden enkele huizen aan de kant van de Lange Nieuwstraat gesloopt.

Zoals gezegd, het monumentenjaar 1975 vormde een symbolisch scharniermoment voor de onroerenderfgoedzorg. En ik citeer een zinsnede op de website van Onroerend Erfgoed: Het “Handvest van het architectonisch erfgoed in Europa, dat officieel werd afgekondigd tijdens het

slotcongres van het Monumentenjaar in Amsterdam, was de voorganger van de grote Europese erfgoedconventies, die tot op vandaag ook het Vlaamse erfgoedbeleid kleuren". Ik ben benieuwd of men over veertig jaar ook zo spreekt over dit erfgoedjaar 2018, met als slogan "Erfgoed waar de toekomst het verleden ontmoet".

Nog datzelfde academiejaar 1975-1976 startte in januari 1976 in Antwerpen de nieuwe opleiding Monumenten- en Landschapszorg. Vrijwel op hetzelfde moment werd in Brugge door Raymond Lemaire het "Centre for Conservation of Historic Towns and Buildings" opgericht, in samenwerking met Jan Tanghe, stichter van Groep Planning en Andries Van den Abeele, schepen van RO in Brugge en later voorzitter van de KCML. Vanaf het academiejaar 1981-1982 was deze postgraduaat richting geïntegreerd in de KULeuven en sinds 1997 bekend onder de huidige naam "Raymond Lemaire International Centre for Conservation".

In Antwerpen mochten we ons, door een gebrek aan studenten, als 4de jaars studenten architectuur in dat postgraduaat inschrijven, dat eigenlijk was voorbehouden voor afgestudeerde architecten en kunsthistorici. Ik maakte er kennis met docenten en medestudenten die later naaste collega's en vakgenoten zouden worden. Van Victor Blommaert hadden we toen al twee jaar bouwkunstgeschiedenis ondergaan, maar in deze opleiding zag hij een nieuwe kweek- en visvijver: we gingen graag op zijn aanbod in om in de Mercatorstraat op de straat te gaan zitten en zo de sloop van drie huizen van Emiel Van Averbek te verhinderen. Mei 1968 was nog niet zo ver weg. Onze actie haalde de voorpagina's van de kranten.

Ook over de huizen in de Cogels-Osylei en over de 19de eeuwse gebouwen in het algemeen, dikwijls met sloop bedreigd, hield hij een vurig pleidooi tot behoud. Veel later, tijdens bouwhistorisch onderzoek over de Sint-Joriskerk hier in Antwerpen, vond ik zijn omstandige nota met een waardenbepaling en argumentatie voor behoud van de 19de eeuwse kerken, ten behoeve van de KCML. Die nota is bijna een blauwdruk voor hetgeen we nu aan beheersplannen bij elkaar schrijven.

In Antwerpen gebeurden op vlak van monumentenzorg weinig fraaie dingen. Lode De Barsée, van 1950 tot 1980 hoofd van de stedelijke dienst monumentenzorg, kende ongetwijfeld een moeilijke periode. Achter het stadhuis werden hele bouwblokken afgebroken, die nota bene tot de belangrijkste 16de en 17de huizen van Antwerpen mochten gerekend worden, op een laatmiddeleeuwse structuur.

Ook elders in de stad werden historisch belangrijke panden afgebroken, of stonden achter hoge reclamepanden te verkrotten. We kunnen ons dat beeld nu nog nauwelijks voorstellen, dat zich ook in andere steden in Vlaanderen afspeelde. In het beste geval wist De Barsée de panden te redden door ze minutieus op te meten, te laten demonteren en in Bokrijk herop te bouwen. Nu trekken we onze neus er voor op, maar alleen al zijn duizenden opmetingen en foto's (waarvan de aanzet teruggaat tot de 2de Wereldoorlog toen hij belast was met het inventariseren van kelders) blijken nu zeer waardevol documentatiemateriaal te zijn. Hij was de ware Don Quichote; hij kreeg eindelijk versterking met de oprichting van de Rijksdienst voor MLZ in 1972, waarvan de provinciale dienst Antwerpen zich eveneens in het Jordaenshuis vestigde, met als eerste inspecteur Francis Brenders. Toen Lode De Barsée op pensioen ging, werd hij door minister Rika De Backer als monument beschermd.

Ook juridisch was er weinig houvast. België was in 1931 één van de eerste landen in Europa met een “Wet op het behoud van monumenten en landschappen”. Vanaf dan was het mogelijk om gebouwen een statuut van bescherming te geven, maar na de 2de Wereldoorlog werd daar nog maar weinig gebruik van gemaakt. Vanaf 1964 kreeg monumentenzorg met het Charter van Venetië wel een nieuw elan, maar het bleef meestal bij het inventariseren van beschermenswaardige panden. Het ontbrak aan initiatieven, daadkracht en personeel om dit in bescherming om te zetten en toe te zien op de handhaving ervan.

Veertig jaar later was die wet echt wel aan actualisatie toe. En dat gebeurde al onmiddellijk na het monumentenjaar 1975 met het decreet van 3 maart 1976 “tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten”. De procedure om tot een bescherming te komen was veel duidelijker geworden. Reeds in 1976 werden in Antwerpen hele inventarislijsten omgezet in beschermingen.

Vanaf dat moment was het ook mogelijk om voor elk beschermd pand subsidies te verlenen voor onderhouds- en restauratiewerken. Ook die procedure werd sterk vereenvoudigd, tot en met onderhoudspremies. Afhankelijk van het inkomen van de eigenaar konden de subsidies oplopen tot 90% van de kostprijs van de restauratie of het onderhoud. De wachtlijsten werden lang, temeer omdat het meeste geld aan subsidies ging naar de belangrijkste projecten in Vlaanderen: de OLV-Kathedraal in Antwerpen, de Sint-Romboutskathedraal in Mechelen, het stadhuis van Oudenaarde, en ook de Sint-Jacobskerk in Antwerpen, waar ik vanaf 1978 bij betrokken was. Uit de eindafrekening van dat gebouw bleek dat door muntontwaarding en de daaraan gekoppelde prijsstijging de kostprijs op zeven jaar tijd meer dan verdubbeld was. Het was ook de periode dat je op een hypothecaire lening voor een huis jaarlijks 12% interest betaalde.

In 1978 studeerde ik af met als eindproject een voorstel tot restauratie van het Zuiderpershuis en de herinrichting tot havengebonden, industrieel-archeologisch museum.

In tegenstelling tot de meeste medestudenten, die geen monumentenzorg hadden gevolgd, kon ik al een week na mijn studies aan het werk, bij Jos Gabriëls in Brasschaat. Ik werd met open armen ontvangen, want een aantal dossiers geraakten maar niet goedgekeurd bij “die jonge snaken bij de Rijksdienst”, zoals Gabriëls het uitdrukte. Ik werd er onmiddellijk ingegooid: kasteel Veltwijck en de kerk van Ekeren, kasteel Cortewalle in Beveren en de Sint-Jacobskerk. Gabriëls was meer de man van de PR en van die tijd: hij liep steeds met een doos sigaren onder zijn arm rond en de Bokma stond altijd koud, zelfs op een werfgadering in de voormiddag. In 1979 overleed Jos Gabriëls zeer onverwacht, op 59-jarige leeftijd. De erfgenamen vroegen me om het bureau met personeel over te nemen, waar ik na enig aarzelen mee instemde. Door zijn overlijden waren immers alle contracten vervallen. Mijn eerste taak bestond er in om alle besturen te overtuigen, deze maal zonder sigaren, en dat lukte wonderwel, zelf ook een jonge snaak van 26. Op korte tijd hadden we terug voldoende restauratieprojecten, zowel in stadium van ontwerp als in uitvoering. Het bleken na voltooiing mooie referenties, die weer andere projecten hebben gegenereerd, zoals de restauratie van dit atheneum en van de kathedraal van Antwerpen.

Dankzij het monumentenjaar 1975 werden er veel nieuwe contacten gelegd, ook in het buitenland. We reisden veel, naar Italië, Engeland, Frankrijk, Nederland, Polen en toen nog Tsjechoslowakije, vooral in de jaren '80. In Nederland leerde ik de KNOB, de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, de Bond Heemschut, Natuurmonumenten en de Stichting Bouwhistorie Nederland kennen, in Engeland o.m. de National Trust en het vrijwilligerswerk dat tot indrukwekkende resultaten kon

leiden. Via de KNOB leerde ik Ad Van Drunen kennen, die in Den Bosch een team leidde van topografen, bouwhistorici, fotografen, archeologen, ingenieurs en architecten, die aan bouwblokinventarisatie deden. Ze legden de volledige structuur van de laat middeleeuwse kern van Den Bosch vast, met veel belangstelling en medewerking van de bewoners. We geraakten gefascineerd door dit professionele, multidisciplinaire team en de bereikte resultaten. De oudste stadsstructuren waren meestal scheimuren of afbakeningen van kelders: terwijl de huizen door de eeuwen heen evolueerden, bleven de kelders en zeker de scheimuren meestal behouden.

Die structuren vertelden alles over de ontstaansgeschiedenis van percelen, bouwblokken en de historische stadskern. Is de structuur verstoord, dan kun je er meestal van uitgaan dat dit het resultaat van schaalvergroting was, door samenvoeging van panden tot een groter complex en dus van recentere datum. Het is wat samengevat toegelicht, maar je kunt er alles over lezen in een aflevering van het tijdschrift van de KNOB ¹. Op die manier legden ze per bouwblok vast wat een nog onaangetaste laatmiddeleeuwse structuur heeft, m.a.w. een hoogste graad van bescherming moet genieten, welke bouwblokken reeds een evolutie hadden gekend en verder onderzoek vereisten en tenslotte welke delen van bouwblokken als “uitgombaar” bestempeld werden, m.a.w. waar nieuwbouw toegelaten is. Ad Van Drunen is hierop gedoctoreerd en in 2006 werd dit in boekvorm gepubliceerd. In Den Bosch leidde het tot een nauwe samenwerking tussen monumentenzorg en stedenbouw.

Deze aanpak stond haaks op de benadering die we hier kenden: het beschermen van een winkelpui of een bovengevel hier, een 16de eeuw poortje daar, en nauwelijks een interieur. Als proef op de som heb ik in 2001 met medewerkers van mijn kantoor twee bouwblokken rond onze locatie onderzocht, aan weerszijden van de Kleine Pieter Potstraat. We ontdekten inderdaad ook hier de structuren die overeen kwamen met tot 12 meter brede en zeer lange percelen van de Hoogstraat tot aan de Munsterstraat, nu Grote Pieter Potstraat.

Een mooi voorbeeld van een nog onbebouwde perceelsverdeling vinden we nu nog aan de Lek ter hoogte van Lexmond: aan de rivier de zomer- en winterdijk en vervolgens gelijkaardige, lange percelen die hier haaks op staan voor de afwatering. Zo moet Antwerpen aan de Hoogstraat ook zijn ontstaan, met lange percelen vertrekkende vanaf een zandrug, de huidige Hoogstraat, tot aan de Schelde.

Bouwhistorisch konden we die perceelsverdeling dan weer relateren aan de akten in de eerste schepenregisters van eind 14de eeuw, mede dankzij een studie van de Rijksarchivaris Gustaaf Asaert over die oudste schepenregisters. In de eerste helft van de 16de eeuw, bij de toename van de bevolking van Antwerpen, ontstond een verdichting door het aantal huizen per perceel te verhogen en door nieuwe straten te trekken, maar de oorspronkelijke scheimuren bleven als gave structuren behouden. Dit zijn nog steeds de oudste bouwkundige delen van Antwerpen, samen met veel kelders bewaard gebleven. We hebben in die tijd regelmatig met Monumentenzorg rond de tafel gezeten, schepen Eric Anthonis is zelfs eens mee naar Den Bosch gegaan, maar daar bleef het bij.

¹ VAN DRUNEN, Ad. Bouwblokinventarisaties ter bescherming van het stedenbouwkundig monument. Een analyse van de historische structuur van 's-Hertogenbosch. Bulletin KNOB, [S.l.], p. 58-70, apr. 2003. ISSN 0166-0470.

Er was in de jaren '80 weinig werk, ook bij de architecten die zich op restauratie hadden toegelegd, vooral door een gebrek aan financiële middelen bij de overheid. Ondertussen had ook hier het vrijwilligerswerk in de sector monumentenzorg een voedingsbodemp gevonden. Er werd in Mechelen, Gent, Brussel en ook in Antwerpen door de toen nog geheten Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek, AVBG, nu de Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis, veel baanbrekend werk verricht. Onder leiding van Petra Maclot, Lode De Clercq en Peter Van der Wee werd vanaf 1983 het ene huis na het andere onderzocht, inclusief interieurs. Vooral hetgeen met sloop bedreigd was had prioriteit, zoals de 16de eeuwse achterhuizen in de Kaasstraat die voor het etnografisch museum moesten verdwijnen en delen van het Karbonelhuis aan de Groenplaats voor een shopping center. En er werd heel veel ontdekt: 16de eeuwse plafond- en muurbehang en sjabloonschilderingen, fragmenten van trapkasten en hangende kamers; vooral de vrijgelegde muurschilderingen bleken indrukwekkend. Met de voorgaande stelling over de oude structuren en scheimuren in het achterhoofd, was het natuurlijk niet onbegrijpelijk dat juist op die scheimuren muurschilderingen werden ontdekt die soms veel ouder waren dan de huizen zelf. Zo ontdekten we in Hoogstraat 15 een 15de eeuwse muurschildering in een 16de eeuwse huis. Ook in Café Noord op de Grote Markt, een pand met een 18de eeuwse voorgevel, ontdekten we op de parallelle scheimuur een kamerhoge renaissance muurschildering in olieverf, die we eind 16de eeuw mogen dateren.

De meest bizarre ontdekking was die van een eveneens 16de eeuwse muurschildering op een scheimuur van een braakliggend terrein in de Vleminckstraat, terwijl het hoekhuis al ruim 15 jaar in Bokrijk stond. De schilderingen werden gefixeerd en op een nieuwe drager aangebracht en zijn nu als topstuk erkend.

De strijd lust van verenigingen van vrijwilligers in de erfgoedzorg, waar ik de AVBG, maar ook talrijke andere in Vlaanderen toe reken, hebben het wetenschappelijke onderzoek op een hoger niveau getild en heeft eveneens aanleiding gegeven tot een grote publieke interesse. De vrijwilligers die toen de leiding van het huizenonderzoek hadden, mogen we nu tot de specialisten van bouwhistorisch en materieel-technisch onderzoek in Vlaanderen rekenen.

Maar meer werk in de sector betekende ook meer betaald werk, ook voor de vrijwilligers. Nu is alle huizenonderzoek betalend en terecht. Maar "Time is money" wordt steeds meer een concreet begrip. Vorig jaar werd in een 16de eeuwse pand in de Hoogstraat, waar voordien een bakkerij was gevestigd, op een blauwe maandag alle bepleistering afgekapd en de dakconstructie ontmanteld. Het pand Grote Markt 4, naast het geboortehuis van Antoon Van Dyck en waar tot voor kort een Italiaans restaurant was gevestigd, heeft een unieke laatgotische benedenpui. Ik hoop dat daar wel het nodige onderzoek is gebeurd, want ondertussen zijn daar de eerste volle containers afgevoerd.

De magere jaren voor de erfgoedsector bleven nog tot in 1990 voortduren, met als absoluut dieptepunt de ambtstermijn van Louis Waltniel als Vlaams minister voor huisvesting, ruimtelijke ordening en monumenten en landschappen. Er was weinig geld voor subsidies beschikbaar, maar er werd ook bijna niets beschermd. En als dat dan wel gebeurde, dan werd door een procedurefout het gebouw toch nog gesloopt. Dat lot onderging zowel het Pandreitje in Brugge als het gebouw van het Rode Kruis op de Belgiëlei in Antwerpen. Het interieur was in de 19de eeuw ingericht door Henri Verbuecken (1848-1926), die ook instond voor de inrichting van de feestzaal van de Antwerpse Dierentuin en van het pand waar restaurant La Rade was gevestigd, nu het Redershuis en museum Eugene Van Mieghem.

Ook de Koning Boudewijnstichting zag met lede ogen een tanende erfgoedzorg. Onder impuls van de KBS zagen op korte tijd diverse erfgoedverenigingen het daglicht: Monumentenwacht in 1991, het Vlaams Centrum voor Ambacht en Restauratie eveneens in 1991 en vereffend in 2000, VCM-Forum voor Erfgoedverenigingen in 1993 en opgegaan in Herita in 2014 en reeds in 1989 de organisatie van de Open Monumentendag onder de koepel van de Raad van Europa. Stichting Vlaams Erfgoed, later Erfgoed Vlaanderen en nu Herita, bestond reeds en was onder impuls van Edgard Goedleven, afdelingshoofd van Monumenten en Landschappen opgericht, oorspronkelijk eveneens als vehikel voor werkverschaffing. Piet Jaspaert zal daar in de namiddag nader op ingaan. Goedleven stond eveneens aan de wieg van het tijdschrift M&L, dat was reeds in 1981.

1993 was in Vlaanderen een scharnierjaar, zeker voor Antwerpen. Als culturele hoofdstad van Europa waren er heel wat initiatieven, ook in de erfgoedsector. De feestelijke start van dat jaar ging door in de Bourslaschouwborg, die juist op tijd was gerestaureerd. Vooral de Open Monumentendag van dat jaar, met het toepasselijke thema Al-licht, was een spetterend feest, alleen al in het eveneens juist gerestaureerde Osterriethuis kwamen 18.000 bezoekers. Het interieur van de Antwerpse kathedraal was na meer dan 15 jaar eindelijk uit de steigers en in zijn geheel te bewonderen.

Voor de architecten was er meer werk en studenten hadden steeds meer interesse om zich in de erfgoedsector te specialiseren. En er werd steeds meer in teamverband gewerkt. Dit betekende ook het einde van dat soort architecten die zogenaamd alles konden en over alles beslisten. Nu is het evident dat er vanuit de verschillende disciplines wordt samengewerkt, er het nodige vooronderzoek gebeurt en men samen tot een resultaat komt. De digitalisering heeft dat mee in de hand gewerkt. Waar we voor de opmeting van de voormalige abdijkerk van Ninove in 1984 nog ruim een jaar werk hadden aan alleen al de opmeting en het uittekenen van het gebouw, heeft de volledige 3D scanning van het interieur van de Sint-Carolus Borromeuskerk, twee jaar geleden, minder dan twee weken in beslag genomen. Natuurlijk ogen die op een tekentafel fraai uitgewerkte plannen van de abdijkerk mooi en blijf ik bij het standpunt “meten is weten”, maar op die 3D scans staat wel elk scheurtje.

Het aantal beschermingen nam toe, minister Johan Sauwens had zelfs het ambitieuze plan om 10.000 gebouwen per jaar als monument te beschermen, er kwam meer integratie in de ruimtelijke ordening, o.a. de erkenning van zones met een bijzondere CHE-waarde. Minister Dirk Van Mechelen streefde naar het volledig wegwerken van de wachtlijst van te subsidiëren restauratiedossiers. Ik heb hem toen verwittigd om niet te hard van stapel te lopen. Uiteindelijk moet ook de sector nog kunnen volgen, in de eerste plaats de architecten en aannemers. Bij de orgelrestauratieprojecten is dat helaas wel gebeurd: op enkele maanden tijd werden vrijwel alle dossiers voor uitvoering en subsidiëring goedgekeurd. De oververhitting die daarna in de orgelwereld ontstond is men nooit meer te boven gekomen. Edgard Goedleven stelde maatregelen voor om de sector zoveel mogelijk te beschermen, door in de uitvoeringsbesluiten eisen op te leggen o.a. ter bescherming van het vakmanschap, de zogenaamde 50% regel en specifieke selectie- en gunningscriteria, vooral als het om delicaat werk ging: restauratie van glas-in-lood, smeedwerk, beeldhouwwerk, muurschilderingen, orgels enz. Er waren immers alleen al dankzij de opleiding Conservatie en Restauratie in Antwerpen ondertussen voldoende vakmensen tewerk gesteld.

En waar staan we nu ? In december 2015 gaf ik een lezing als afsluiting van vijftig jaar restauratie van de Kathedraal van Antwerpen in drie delen opgevat: 1. Van louter liturgische ruimte naar een multifunctioneel gebruik, 2. Voortschrijdend inzicht inzake behoud en restauratie en 3. Dankzij

geïntegreerde uitvoering met multidisciplinaire teams naar een integrale valorisatie van het monument. Deze evolutie en de voortschrijdende inzichten zijn evenzeer waarneembaar in de hele erfgoedzorg, van monumentenjaar 1975 tot het huidige erfgoedjaar 2018.

Een steeds terugkerende boodschap is dat onderhoud aan een gebouw moet bestendig worden en restauratie de uitzondering. Monumentenwacht speelt daar concreet op in met haar inspectierapporten. Het Raymond Lemaire International Centre for Conservation heeft in samenwerking met Monumentenwacht Vlaanderen in 2008 een UNESCO-leerstoel “preventive conservation, monitoring and maintenance of the built heritage” en een bijhorend netwerk, met name PRECOMOS, dat staat voor “International network on Preventive Conservation, Maintenance and Monitoring of Monuments and Sites” volgens de UNESCO richtlijnen opgericht. Via deze UNESCO-leerstoel heeft het RLICC een geïntegreerd geheel opgezet van onderzoek, opleiding, vorming, informatie en documentatie m.b.t. preventieve conservatie, onderhoud en monitoring van het onroerend erfgoed, d.w.z. het gebouwd erfgoed inclusief de stedelijke gehelen en de archeologische sites.

De hele erfgoedsector heeft baat bij het steeds toenemende professionalisme. Het aantal architectenbureaus neemt toe en er komt meer personeel, met uiteenlopende disciplines, ook op ons eigen bureau, ondertussen Steenmeijer Architecten herdoopt. Ook het Agentschap Onroerend Erfgoed is de laatste decennia steeds meer gegroeid, in aantal medewerkers en in toenemend professionalisme. Sonja Vanblaere zal daar straks nader op ingaan. Andere en betere inzichten hebben ook geleid tot een nieuwe wet- en regelgeving. Een belangrijk instrument is de vanaf 2008 opgestarte Onderzoeksbalans van Onroerend Erfgoed, dat een overzicht geeft van de kennis, de hiaten en de actuele onderzoeksvragen over het onroerend erfgoed in Vlaanderen. Het dient, zoals de inleiding ervan meegeeft, vooral als inspiratiebron en platform waar je opvattingen en inzichten leest en deelt. Je kunt dus zelf publicaties aanraden of reacties bij de teksten plaatsen. Zo blijft de Onderzoeksbalans evolueren. Er is evenwel sinds 2008 geen systematische actualisatie meer gebeurd.

Ook andere sectoren, zoals het erfgoedtoerisme, hebben baat bij de goede resultaten van onroerend erfgoed, die tastbaar zijn, zeker als we vergelijken met de beelden van de jaren '70. Erfgoed als motor van stadsontwikkeling is de in die context sprekende titel van de lezing van Joke Buijs, na mij. Erfgoedtoerisme is een thema dat straks door Peter De Wilde zal worden aangesneden.

Maar we moeten waakzaam blijven voor overregulering, oververhitting en starre stroomschema's. We voelden vanaf 2010 de noodzaak om ons als architecten-restauratiedeskundigen te verenigen om over een eigen platform te beschikken en de discussie met de overheid aan te gaan. Alleen in de vorm van een rechtspersoon bekomen we voldoende draagvlak, een eigen, onafhankelijke positie en geloofwaardigheid om in de hele erfgoedsector een belangrijke partner te worden. En ik denk dat het colloquium van vandaag aantoont dat we op goede weg zijn.

Nieuwe uitdagingen komen op ons af: de wijziging van het OE-decreet en OE-besluit, steeds meer afwegingskaders, het 'ErfgoedEnergieLoket', energieaudits of beter gezegd klimaataudits, de definitie van cultuurgoederen en de toepassing ervan, de wijzigingen in de premiereregulering en een tekort aan werk voor bepaalde restauratie-ambachten, waardoor vooral de kleinere ateliers dreigen te verdwijnen. De verplichting om beheersplannen op te maken voor bepaalde monumenten, stads- en dorpsgezichten in het verlengde van hetgeen reeds voor landschappen bestond vinden we een goede

zaak. Het stimuleert ons om na te denken over de erfgoedwaarden van een gebouw en die in een restauratie- en herbestemmingsproject te laten bovendrijven. We hopen evenwel niet dat deze verplichting omwille van werkoverlast terug wordt afgebouwd. We hebben de laatste drie jaar overwegend beheersplannen opgemaakt, terwijl de ontwerpen in de kast bleven liggen. Het wordt tijd dat we daaraan werken, het risico op een gevoelige daling aan werk in de komende jaren is groot, zeker als daarenboven de subsidiëring in belangrijke mate wegvalt.

Ik hoop dat dit tijdig door de overheid wordt opgevangen en u allen wilt bijdragen tot oplossingen, ten bate van een behoorlijke werkverschaffing en ten bate van ons erfgoed.

Ik wens u nog een aangenaam en leerzaam colloquium.

Veel dank voor uw aandacht.

RS